

ANDRZEJ PISOWICZ
(KRAKÓW)

HAMAYIL – KOMENTARZ JĘZYKOZNAWCY

W artykule Dawida Ghazariana pt. *Amulet ormiański ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej*, w niniejszym tomie rocznika „Lehahayer”, autor pisze: „Ormiańskim odpowiednikiem pojęcia amulet było słowo *hmajil*. Pochodziło z średnioperskiego wyrazu *humav*, to znaczy: ‘błogosławiony’”. W przypisie do tego zdania jako źródło informacji podane są dwa etymologiczne słowniki ormiańskojęzyczne, tak zwany „pierwiastkowy” Hraczii Aczariana, oraz „objaśnieniowy” Stepana Malchasjanca, wydany w Erywaniu w ortografii klasycznej¹.

Podana za obu wiarygodnymi źródłami etymologia jest błędna. Zaszły tu bowiem różne nieporozumienia. Zaczniemy ich analizę od drobnej pomyłki Malchasjanca, który wyraz *huwuj*, słusznie zaopatrzony informacją, że końcowej litery -y- nie wymawia się w tym wyrazie, a więc: czytaj [*h(ə)ma*]), interpretuje jako zapożyczenie z języka pehlewijskiego (w skrócie pisze: *uwhl* = *pahl*). I ma rację (z grubsza), tyle że źródłowy wyraz pehlewijski (tłumaczony niedokładnie jako „błogosławiony”) transkrybuje łacińskim pismem z błędem literowym jako: *humav*. Aczarian daje w swym słowniku transkrypcję poprawną: *humāy*.

Błędne w powyższym cytacie jest przypisywanie wyrazowi *h(a)majil* etymologii irańskiej (aryjskiej). Bowiem jest to wyraz ewidentnie semicki pochodzący z języka arabskiego, gdzie mamy pierwiastek czasownikowy H-M-L oznaczający „noszenie” (z pierwszą spółgłoską ح). Słownik arabsko-rosyjski Baranowa²

¹ Հր. Աճառյան [H. Aczarian], *Հայերէն արմատական բառարան* [Ormiański słownik etymologiczny], Երևան [Erywań] 1977, 3, s. 103; *Հայերէն բացատրական բառարան* [Ormiański słownik etymologiczny], Կապ. Մտ. Մալխասյանց [oprac. S. Malchasjanc], Երևան [Erywań] 1944, 3, 113.

² X. К. Баранов, *Арабско-русский словарь*, wyd. 5, Москва 1976, s. 196.

podaje pod tym pierwiastkiem wyraz *himāla* (liczba mnoga: *hamā'il*). Jego trzecie znaczenie to właśnie: „amulet”. Od tego właśnie wyrazu, dokładniej od jego arabskiej liczby mnogiej, pochodzi ormiański *h(a)mayil*. Cytowany wyżej słownik Malchasjanca, w tym samym trzecim tomie, ale na stronie 25, podaje ten właśnie wyraz ՀԱՄԱՅԻԼ [*HAMAYIL*], definiując go następująco (w moim przekładzie z ormiańskiego, A. P.): „Papier podobny do długiej taśmy, wypisane na nim modlitwy, znaki czarnoksięskie, formuły, obrazki itp., które są umieszczane w małym futerale sporządzonym z tkaniny. Wszystko to wieszka się na szyi ludziom i zwierzętom dla uchronienia ich przed złym okiem. [Inaczej:] *h(y)mayak* [Przykład użycia:] „Obecnie amulety (*hamayil-ner-ə*) stanowią ciekawy relikwiarz przeszłości”.

Niestety, Malchasjanc podał błędnie jako źródło zapożyczenia język perski. Wyraz przetranskrybowany łacińskimi literami w postaci *hemayil* określił jako „perski” (պարսկ. = *persk.*). Owszem, wyraz ten występuje także w języku perskim (pełnym zapożyczeń arabskich), ale ma on w nim nieco inne znaczenie. W perskiej wymowie *hamāyel* oznacza obecnie „coś, co się zawieszka na plecach albo u boku”³. Dawniej wyraz ten oznaczał w języku perskim „bandolet”, rzadziej „amulet”. Zwykłym terminem, którego język perski używa w znaczeniu „amuletu” jest inny arabski wyraz *telesm* (tak brzmi on w wymowie perskiej), od którego pochodzi m. in. polski *talizman*.

Naszemu czytelnikowi należy się jednak jeszcze dodatkowe wyjaśnienie. Otóż arabski etymologicznie wyraz wymawiany przez Ormian jak *h(ə)mayil* albo *hamayil* przypadkowo (!) jest podobny fonetycznie do bezokolicznika *hūwūl* [*h(ə)māyel*], który znaczy „czarować”. A więc znaczenie bliskie istocie amuletu. Ten drugi wyraz rzeczywiście ma etymologię irańską. Pochodzi mianowicie, tak jak to celnie zauważyli językoznawcy ormiańscy, Aczarian i Malchasjanc, od średnioperskiego (inaczej: pehlewijskiego) rzeczownika *humāy*, który jednak wcale nie oznaczał „błogosławiony”, lecz był nazwą ptaka przynoszącego szczęście, a w węższym znaczeniu orła: *humāy* (nowoperskie: *homāy*) „a bird of good omen; eagle”⁴. Owszem, kojarzy się ten wyraz z czarami (wróżenie z lotu ptaków było rozpowszechnione), ale jednak ptak (zwłaszcza orzeł) to nie amulet, który można sobie uwiesić u szyi. Dopiero Ormianie wyraz ten, występujący już w grabarze w postaci m.in. rzeczownika (*plurale tantum*) *hūwūp* <*hmayk*^c> (łacińskie odpowiedniki: *ominatio*, *omen*, *augurium*) i czasownika *hūwūl* <*hmay-em*> (łacińskie odpowiedniki: *opinor*, *auguror*)⁵ powiązali z amuletem (talizmanem), wprowadzając do swego zasobu słów derywat irańskiego pochodzenia *hūwūl*

³ Według słownika jednojęzycznego języka perskiego: Gh. Sadri Afshar, N. Hakami, N. Hakami, *Farhang-e fārsi-ye emruz*, Tehrân [Teheran] 1373 [1994], 1, s. 465.

⁴ D. N. MacKenzie, *A Concise Pahlavi Dictionary*, Oxford 1971, s. 44.

⁵ Նոր բառգիրք հայկազգեսն լեզուի, (słownik grbaru autorstwa oo. mechitarystów), 2, Վենետիկ [Wenecja] 1837, s. 104.

<*hmayeak*> oznaczający amulet⁶. Po paru wiekach, gdy po ekspansji islamu (VII wiek) wyrazy arabskie zaczęły wchodzić do średniowiecznych dialektów ormiańskich, pojawił się na obszarze języka ormiańskiego wyraz arabskiego pochodzenia *h(a)mayil* związany z czasownikiem „nosić”, a nie z czarodziejskim irańskim ptakiem. I dwa etymologicznie zupełnie różne wyrazy zostały ze sobą skojarzone.

Powyższa polemika dotycząca objaśnienia etymologii wyrazu *hmayil* bynajmniej nie zmierza do podważenia ogólnej wartości bardzo ciekawego artykułu Dawita Ghazariana o zabytkowym amulecie z Biblioteki Jagiellońskiej. Dostarcza on cennego materiału do dalszych badań. Bowiernie reprodukcje oryginalnych napisów umieszczonych na tym amulecie zawierają wiele tajemniczych wyrazów „magicznych” przyciągających uwagę badaczy. Widać wśród nich pewne wyrazy ewidentnie tureckie, jak np. *aydin* (we fragmencie o numerze 8, w zapisie ormiańskim: *այլոն*) oraz arabskie (*ibidem*, w zapisie ormiańskim: *zarb*) *darb* „bicie”. Niechaj się zatem pochylą nad tymi tekstami turkolodzy a także inni filologowie! Bo zaklęcia to fascynujący materiał.

Podczas lektury niektórych fragmentów hamayilu z Biblioteki Jagiellońskiej trzeba jednak zachowywać ostrożność, ponieważ są tam miejsca faktycznie bardzo trudne do zrozumienia w oryginalnym zapisie na amulecie, które autor pominął w swoim przekładzie (będącym częściowo omówieniem), np. we fragmencie cytowanym pismem ormiańskim zaopatrzonym numerem 13 mamy liczbę „tysiąc” w połączeniu z wyrazem *արբնի* [*arəni*], podobnym do rzeczownika *արբիւ* [*aryun*] „krew”, ale w danym kontekście niejasnym. Natomiast w polskim przekładzie (oddającym komentarz autorski) liczba ta, i rzeczownik *արբնի*, zostały pominięte.

Bibliografia

- [Aczarian H.] Հր.Աճառյան, *Հայերէն արմատական բառարան* [Ormiański słownik etymologiczny], Երևան [Erywań] 1977
- [Baranow Ch. K.] X. K. Баранов, *Арабско-русский словарь*, wyd. 5, Москва, 1976
- [Hajeren] *Հայերէն բազմաբանական բառարան* [Ormiański słownik etymologiczny], Լլազի. Սո. Մայիսաւեանց [oprac. S. Malchasjanc], Երևան [Erywań] 1944
- MacKenzie D. N., *A Concise Pahlavi Dictionary*, Oxford 1971
- [Nor] *Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, Վենետիկ* [Wenecja] 1837
- Sadri-Afshar Gh., Hakami N., Hakami N., *Farhang-e fārsi-ye emruz*, Tehrân 1373 [1994]

⁶ *Ibidem*.